ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИНИ ҚУЛОҚ ҚИЛИШДА ОГПУОРГАНЛАРИНИНГ РОЛИ

М.Ғ. АБДУЛЛАЕВ

В статье освещена репрессивная деятельность органов ОГПУ в процессе раскулачивания дехканских хозяйств. Проанализированы этапы раскулачивания, приведены данные о количестве репрессированных дехканских семей.

In this article there is given wide information about Repressive activity of the authorities of OGPU in the process of plundering peasants' properties. Analysed stages of plundering, and given the data on the number of repressed peasants' families.

Қишлоқ хўжалигини ёппасига коллективлаштириш асосидаги "қулоқ қилиш"нинг стратегияси ва тактикаси ОГПУ жазо органлари фаолиятида намоён бўлдики, у компартия ва совет ҳукумати сиёсатини амалга оширишнинг асосий механизмини ташкил қилди. Ўз моҳияти, сиёсий йўналтирилганлиги, метод ва формаларига кўра қулоқ қилиш жараёни кенг кўламли ҳарбий-сиёсий операция хусусиятига эга бўлди.

ОГПУ органлари партия-совет органларининг қулоқ қилишга доир қарорларига ҳамоҳанг буйруқлар чиқариб, уни амалга оширишда мислсиз тезкорлик билан иш олиб борди. ОГПУнинг 1930 йил 18 январда имзоланиб, жойлардаги мухтор вакилликларига юборилган №775 сонли директивасида мухтор вакилликлар ҳузурида операцияни амалга ошириш бўйича оператив гуруҳлар тузиш, операциянинг барча масалаларини ўз ичига олган аниқ режасини ишлаб чиқиш ва ОГПУга тақдим этиш, қайси райондан қанча миқдорда қулоқ хўжаликлари ва оқ гвардиячи унсурлар сургун қилинишини режада кўрсатиб ўтиш ва уни телеграф орқали марказга юбориш, жойлардаги вазият ва норозилик кўринишларини қаттиқ назорат қилиш, исёнкорлик интилишларини зудлик билан бартараф этиш бўйича кўрсатмалар берилган эди [1;150-151].

1930 йилнинг 23 январида тегишли жойларга юборилган навбатдаги директивада режани тузишда қайси районга қанча миқдорда қулоқ хўжаликлари сургун қилиниши, уларнинг тоифалари, сургун қилиш тартиби, районлар навбати, темир йўл орқали сургун қилинадиган хўжаликлар жамланадиган пунктлар, ташиш учун керак бўладиган эшелон ва вагонлар миқдори, операцияни ўтказишда зарур бўладиган ОГПУ ва Қизил Армия қўшинлари миқдорини аниқ кўрсатиш ҳақида кўрсатма берилган. Марказ ўз вакилларига сургун қилинадиганлар миқдори, операция муддати ҳақидаги якуний кўрсатмалар ВКП(б) МК Сиёсий бюросининг тегишли қароридан кейин маълум қилинишини айтиб ўтган [1;156-157]. Бироқ қулоқ қилиш, бадавлат деҳқон хўжаликлари мулкини талаш 1930 йил январь ойидаёқ оммавий тус олган ва бошқарувдан тамоман чиқиб кетган эди.

Қулоқ хўжаликларини кенг кўламда, иттифоқ миқёсида сургун қилишга саноқли кунлар қолган эди. 1930 йил 2 февралда ОГПУнинг №44/21 сонли буйруғи чиқди. Унда ВКП(б) ва совет ҳукуматининг "қулоқларни тугатиш" сиёсатини ҳаётга татбиқ этишнинг мукаммал дастури ўрин олган ҳамда ОГПУ органларининг вазифалари аниқ белгиланган эди. Буйруқда амалга ошириладиган операциянинг аҳамияти қуйидагича асосланган эди:

"Совет ҳукуматининг қишлоқ хўжалигини социалистик қайта қуриш тадбирига қарши қулоқларнинг қаршилик ҳаракатларини бартараф этиш учун биринчи навбатда ёппасига коллективлаштириш районларида қулоқ хўжаликларига, асосан, уларнинг бой, аксилинқилобий қисмига қақшатқич зарба бериш керак. Қулоқларнинг қаршилиги ўз вақтида бартараф этилиши лозим. Бу тарихий вазифани амалга ошириш партия ва совет органларидан ниҳоятда қаттиққўлликни талаб этади. Ўта муҳим, мураккаб ва масъулиятли вазифаларни партия ОГПУ зиммасига юклайди. Бизнинг орган ходимларидан тадбирни ўтказишда фавқулодда ҳушёрлик, аниқлик ва кескинлик талаб этилади. Берилган вазифани камбағал-батрак ва ўртаҳол деҳқонлар оммаси ёрдами билангина муваффақиятли бажариш мумкин. Бу вазифа ёппасига коллективлаштириш жараёни билан узвий боғланган ҳолда ҳал этилиши лозим" [2;49-50].

ОГПУ органларининг тадбири икки йўналишда режалаштирилган эди. Биринчиси 1-тоифага мансуб "аксилинқилобий ва исёнчи ташкилот аъзолари", "якка ҳолдаги ашаддий қулоқлар"-

ни зудлик билан қамоққа олиш; иккинчиси – 2-тоифага кирувчи “бой-қулоқлар”ни (собиқ помешчиклар, ярим помешчиклар, йирик қулоқлар, диний раҳнамолар, гуруҳбозлар) оила аъзолари билан коллективлаштирилаётган районлардан иттифоқнинг чекка минтақаларига оммавий сургун қилиш.

Қулоқ хўжаликларини оммавий сургун қилиш операцияси 1930 йилнинг март ойида якунланиши керак эди. ОГПУнинг буйруғида, аввало, биринчи тоифа ҳисобланган “фаол қулоқ унсурлар”га зарба бериш кераклиги алоҳида таъкидланган. СССРнинг асосий ғаллакор районларидан операция давомида қатағон қилиниши мўлжалланган биринчи тоифага мансуб қулоқлар миқдори тахминан 50–60 минг атрофида бўлиши белгиланган [2;50].

Қулоқ қилиш кампанияси бошланишидан олдин ҳам ва у авжига чиққан пайтда ҳам на давлат органларида ва на ОГПУ органларида қулоқ оилалари миқдори ҳақида аниқ статистик маълумот йўқ эди. Бунинг устига, биринчи, иккинчи ва учинчи тоифага кирувчи қулоқлар миқдори ҳақида ҳам аниқ маълумотлар бўлмаган.

Биринчи тоифа бўйича қамоққа олинганлар ОГПУнинг область ва округ бўлимлари қамоқхоналарига ташланган. Улар бўйича тергов ишлари ОГПУ мухтор вакилликлари қошида тузилган оператив учликлар томонидан шошилинч тартибда, судсиз олиб борилди. Қамоққа олинганларнинг асосий қисми концлагерларга юборилди, нисбатан ашаддий деб ҳисобланган қулоқ вакиллари, аксилинқилобий ташкилот ва гуруҳ аъзолари олий жазога – отувга ҳукм қилиндилар.

Қамоққа олинган, концлагерларга юборилган ёки олий жазога ҳукм қилинганларнинг оила аъзолари иккинчи тоифа бўйича тугатилган қулоқ хўжаликлари билан бирга мамлакатнинг чекка минтақаларига сургун қилиниши лозим эди. Биринчи тоифадаги қулоқ оилаларининг мол-мулки ҳам, худди иккинчи ва учинчи тоифадаги қулоқ хўжаликлариники каби тартибда мусодара қилинди.

ОГПУнинг буйруғида маълум бир райондан сургун қилинган қулоқ хўжаликлари мамлакатнинг қайси минтақасига юборилиши ҳам белгиланган. 1930 йилнинг баҳорида Урал, Қозоғистон, Сибирь ва Шимолий ўлкага 142 минг қулоқ оиласини сургун қилиш режалаштирилган эди. Айни пайтда, иккинчи навбат сургун районлари ҳам белгиланди: Ленинград, Москва, Иваново, Ғарбий областлар, Нижегород ўлкаси, Татаристон, Бошқирдистон, Қрим, Ўрта Осиё ва Қозортидан тугатиладиган қулоқ оилаларидан 18000 оилани Шимолий ўлкага, 25000 оилани Сибирга, 12000 оилани Қозоғистонга ва 7000 оилани Уралга сургун қилиш режалаштирилган. Иккинчи навбатда сургун ўтказиладиган районлардан жами 62000 оилани (300 минг киши) сургун қилиш белгиланган. ОГПУ буйруғи бўйича 1930 йилда жами 204 минг оила ёки бир миллиондан зиёд кишини сургун қилиш лозим эди [3;36].

Бу вазифаларни бажариш учун ОГПУ органларига қуйидагилар буюрилган:

“1. Барча ҳаракатдаги аксилинқилобий ташкилот, гуруҳ, тўда ва фаол аксилинқилобий унсурларни қисқа муддат ичида батамом тугатиш, ОГПУ мухтор вакилликлари учликларида бу каби ишлар бўйича терговларни тезлик билан якунлаш.

2. Бу каби ишларни кўриш учун ОГПУ мухтор вакилликларида ВКП(б) ўлка комитети ва прокуратура вакиллари аъзолигида тезкор учликлар тузиш, учлик таркибини ОГПУ коллегиясига тасдиқ учун юбориш.

3. Қулоқлар ва уларнинг оила аъзоларини сургун қилиш бўйича операцияга бевосита раҳбарлик қилиш ва бу тадбир билан боғлиқ ташкилий ишларни юритиш, назорат қилиш ҳамда барча жараёнлар бўйича маълумотларни марказга юбориб туриш учун оператив учликлар ташкил этиш. Райкомларда қулоқ қилиш операциясида бевосита иштирок қилиш учун район оператив гуруҳларини ташкил этиш.

Сургун қилинадиганларни қабул қилиш, ҳисобга олиш ва тўхтовсиз жўнатиб туриш учун комендант бошчилигида йиғув пунктлари ташкил этиш. Йиғув пунктлари қошида агентура-тергов гуруҳларини тузиш. Йиғув пунктлари комендантлари билан ОГПУнинг транспорт бўлими ўртасида эшелонларни жўнатиш бўйича узлуксиз алоқани таъминлаш.

4. ОГПУ мухтор вакилликларида фавқулодда ҳолатлар учун ҳарбий-чекист резервини таъминлаш. Округ бўлимларида, асосан, мураккаб вазиятли районларда ОГПУ қисмларидан манёвр гуруҳлари ташкил этиш. Қизил армия қисмларини бу ишларга жалб этмаслик, улардан сўнгги чора сифатида – исён келиб чиққан ҳоллардагина фойдаланиш” [4;166-167].

Оммавий қулоқ қилиш операциясининг ташкилий структураси, йиғув пунктлари ва бу пунктлардаги оператив-агентура гуруҳларидаги ишлар, ОГПУнинг транспорт бўлими вазифалари бўйича аниқ инструкциялар юқоридаги буйруққа илова қилиниб, ОГПУнинг республика, ўлка ва

областлардаги мухтор вакилликларига юборилган.

Шу кўринишда қулоқ қилишнинг репрессив механизми ва дастури ишлаб чиқилган. Бу қатағон механизми дарҳол ишга киришган. ОГПУнинг 1930 йил 2 февралдаги №44/21 сонли буйруғи партия, совет ва жазо органлари фаолияти учун кучли катализатор вазифасини бажарди.

СССР Марказий Ижроия Комитети Президиуми ОГПУ буйруғидаги асосий пунктларни қонунийлаштириш мақсадида 1930 йилнинг 1 февралида "Қулоқларни тугатиш кампанияси даврида ишларни суддан ташқари ҳолатда кўриш ҳуқуқини ОГПУ органларига бериш ҳақида" қарор қабул қилди [2;52]. ОГПУ раҳбарияти бу ваколатни республика, ўлка ва областлардаги мухтор вакилликларига ҳам бериши мумкин эди. Жойлардаги суддан ташқари жазо чоралари ўлка (область) ижрокомлари ва прокуратура вакиллари иштирокида белгиланар эди. ОГПУ учликларининг жазо функциялари шундай қонунийлаштирилган бўлиб, маҳаллий ҳокимият органлари ва прокуратуралари вакиллари унда фақат расмий жиҳатдангина иштирок этар эди, холос.

1930 йил 4 февралда СССР Марказий Ижроия Комитети "Иттифоқдош, автоном республикалар Марказий Ижроия Комитети ва Халқ Комиссарлар Советига, ўлка ва область ижроия комитетларига Махфий инструкция"ни тасдиқлади. Бу инструкцияда қулоқ қилиш ва қулоқ оилаларини сургун қилиш бўйича аниқ кўрсатмалар ўрин олган эди. Унда алоҳида қайд қилинган эдики, қулоқлар мол-мулкини мусодара қилиш, хўжалигини тугатиш ишларини ёппасига коллективлаштириш жараёни билан узвий боғлиқ ҳолда, камбағал-батраклар оммаси кўмагида ўтказиш, қишлоқдаги социалистик қайта қуриш ва қулоқларни тугатиш вазифаларини фақат камбағал-батраклар оммаси иттифоқидагина муваффақиятли амалга ошириш лозим [5;114]. Қулоқ хўжаликларини тугатиш ва сургун қилиш бўйича бутун тадбирлар уюшқоқлик билан, республикалар ХКСлари ва ўлка, область ижрокомлари раҳбарлигида ва қатъий назоратида ўтказилиши зарурлиги инструкцияда алоҳида таъкидланган.

Деҳқон хўжаликларини қулоқ қилиш ва сургун қилиш амалиёти кўрсатмоқдаки , район, қишлоқ советлари даражасидаги маҳаллий раҳбарлар қулоқ қилиш ва сургун қилиш сиёсатининг аниқ вазифалари моҳиятига тўла тушуниб етмаганлар.

ВКП(б) МК, СССР МИК ва ХКС қарорлари,

ОГПУнинг №44/21 сонли буйруғини асос қилиб олган маҳаллий партия, совет ва чекист органлари 1930 йил январь ойи иккинчи ярмидан эътиборан қулоқ қилиш бўйича амалий ишларни бошладилар. Бу ишларда раҳбарлик ролини партия комитетлари бажарди.

ВКП(б) МК Ўрта Осиё бюроси 1930 йилнинг 28 январида "Қулоқларни синф сифатида тугатишга алоқадор тадбирлар тўғрисида" қарор қабул қилган. Унда индивидуал шаклда солиқ тўлаётган ва "эксплуататор" сифатида сайлов ҳуқуқидан маҳрум қилинган хўжаликларни биринчи навбатда сургун қилиш ҳақида кўрсатмалар берилган эди [6;311-313].

1930 йил февраль ойида қулоқ қилиш кампанияси бошланиб кетди. Бу жараён ёппасига коллективлаштириш эълон қилинган районлардагина эмас, балки барча районларда ҳам авж олдирилди. ВКП(б) МК кўрсатмаларида қулоқ қилиш коллективлаштириш асосида, унинг таркибий қисми сифатида амалга оширилиши белгиланганига қарамай, аксарият районларда асосий эътибор қулоқларни тугатишга қаратилди. Оммавий қулоқ қилишнинг қатағон тўлқини тўхтатиб бўлмас куч билан ўсиб борди, унинг ҳалокатли таъсирини энди хеч бир тадбир тўхтатиб қололмас эди.

Қулоқларни тугатиш жараёни районларда ва қишлоқларда тартибсиз ва стихияли тарзда ўтказила бошлади. Унинг асосида ялпи коллективлаштириш ва қулоқ қилишнинг волюнтаристик методлари ётар эди. Жойларда қулоқ хўжаликларини белгилаш усуллари ва мезонлари йўқ эди. Қулоқ қилишнинг бошланғич этапида кўпгина маҳаллий партия-совет органларига бу ишларни қандай олиб бориш мавҳум бўлиб қолган эди. Ўрта Осиёнинг кўпгина округлари ва районларида колхоз қурилиши ва қулоқ қилиш бўйича ишлар алоҳида жараён сифатида олиб борилди. 1930 йил охирида деҳқон хўжаликларини қулоқ қилишнинг биринчи босқичи якунланди. СССР бўйича 1930 йил 10 декабригача 337563 қулоқ хўжалиги тугатилди [7;320-321].

Расмий ҳужжатларда коллективлаштириш жараёнидаги, айниқса, қулоқ қилиш амалиётидаги хатоликлар ҳақида жойларда "айрим хатоликлар" ва "оғмачиликлар" юз бергани тан олинган, бироқ бу хатоликлар фақат айрим жойларда эмас, балки умумиттифоқ масштабида юз берган эди. Қулоқ қилиш бўйича оммавий кампаниянинг бошланишидаёқ ВКП(б) ва совет ҳукуматининг қулоқларни тугатиш сиёсатидаги синфий принцип ва йўналишидан четга чиқиш содир бўлган эди.

Қулоқ қилиш пайтида нафақат бой деҳқонлар, балки ўртаҳоллар, камбағаллар, қишлоқ зиёлилари ва руҳонийлари ҳам таъқиб ва қувғинга учради. 1930 йилда қулоқ қилиш авжига чиққан маҳалда совет ҳукумати марказий органларига нотўғри сургун қилинганлик ҳақидаги шикоят аризалари ҳам оқиб кела бошлади. 1930 йилда М.И.Калинин қабулига 172,5 мингдан зиёд аризалар (1930 йилда қулоқ қилинган хўжаликларнинг 50 фоиздан ортиғи) келиб тушган. СССР МИК котибияти томонидан муҳокама қилинган 785 та ишдан 519 тасида улар нотўғри қулоқ қилингани тан олинган, 238 тасида эса қарор ўз кучида қолдирилган. Қулоқ қилиш жараёнидаги қўпол хатоликлар иттифоқнинг барча минтақаларида умумий қонуният сифатида намоён бўлди. Бу эса қулоқ қилиш деҳқонлар оммасининг фақат юқори қатламига эмас, балки бутун деҳқонлар оммасига қарши қаратилганидан далолат беради. Бутуниттифоқ марказий ижроия комитети котибияти маълумотларига кўра, иттифоқнинг айрим минтақаларида қулоқ қилиб юборилган ўртаҳол ва камбағал деҳқонлар барча қулоқ қилинган хўжаликларнинг 71-89 фоизини ташкил этган [2;60].

Сталин бошчилигидаги раҳбариятнинг қишлоқ хўжалигини қайта ташкил этиш борасидаги сиёсатининг ночор аҳволи бу сиёсат назарияси ва амалиёти ўртасидаги чуқур зиддиятларда намоён бўлди. Бу зиддият қулоқ қилишнинг коллективлаштиришдан ажратилганида ўз аксини топди. Амалиётда қулоқ қилиш коллективлаштиришнинг асосий таркибий қисми эмас, балки коллективлаштириш қулоқ қилиш жараёнининг натижаси, якуний қисми бўлди. Агар қулоқ қилиш бўйича оммавий кампания бошланишидан аввал СССРда 58 фоиз деҳқон хўжаликлари колхозларда бўлган бўлса, 1930 йилнинг кузида, яъни 320 мингдан ортиқ хўжалик қулоқ қилинганидан кейин, колхозларда 21 % деҳқон хўжалиги қолган эди, холос. 1931 йилнинг кузида, қулоқ қилиш кампаниясининг асосий тўлқини пасайганидан кейин, колхозларда 60 % деҳқон хўжаликлари бирлаштирилган эди [7;329-332].

1931 йил мартидан қулоқ қилиш кампаниясининг иккинчи этапи бошланди. ОГПУ раиси ўринбосари Ягода 1931 йил 15 мартда имзолаган мутлақо махфий меморандум барча республикалар, ўлка ва вилоят ОГПУ мухтор вакилликларига юборилди. Унда шундай дейилган эди:

“Қулоқларни батамом тугатиш мақсадида 1931 йил майидан сентябрига қадар барча областларда қулоқ хўжаликларини тугатиш ва уларни иттифоқнинг чекка ҳудудларига сургун қилиш бўйича оммавий операция ўтказиш белгиланмоқда. Операцияни ўтказиш юзасидан қуйидаги тадбирларни кўриш буюрилади:

1. Ҳар бир ўлка, областлардаги қулоқ хўжаликлари миқдорини аниқлаш, жумладан, ўтган йилда тугатилган, лекин сургун қилинмай қолган қулоқ хўжаликлари сонини ҳам аниқлаш.

2. Қулоқ хўжаликларининг шу пайтдаги яшаш жойларини, асосан, оила бошлиқларини аниқлаш.

3. Яшаш жойларидан ёки сургун жойидан қочган қулоқларни агентура йўли билан аниқлаш, шаҳарларда яшириниб юрган, саноат корхоналарига кириб олган қулоқларни аниқлаб, рўйхатга олиш.

4. Колхозлар таркибини синчковлик билан текшириш, унга кириб олган қулоқларни рўйхатга олиш” [1;566-567].

Шу тариқа қулоқ қилишнинг иккинчи этапида ОГПУ органлари ВКП(б) МК билан келишилган ҳолда, 1930 йилдаги тажрибани такомиллаштириб, қатағонларнинг қаттиқ дастурини ишлаб чиқди.

Операциянинг бошлангани ҳақидаги хабар Ягоданинг 1931 йил 25 февралдаги №№ 1917 ва 1920 директивалари орқали жойларга етказилди. 1931 йил мартидан қулоқ қилиш бўйича оммавий кампаниянинг иккинчи тўлқини бутун иттифоқнинг ғаллакор, истеъмолчи ва миллий районларини қамраб олди. Қулоқларни тугатиш, сургун қилишни аниқлаштириш ва бу ишлардаги умумий раҳбарликни ташкил этиш мақсадида 1931 йилнинг 3 мартида ВКП(б) МК СССР ХКС раиси ўринбосари А.А.Андреев, ОГПУ раиси ўринбосари Г.Г.Ягода, ВКП(б) МК секретари П.П.Постишевлардан иборат махсус комиссия тузди. Бу комиссияни олий учлик деб аташ мумкин эди. Комиссия қулоқ қилиш, сургун, хўжалик қурилиши, сургун қилинганларни маъмурий бошқариш билан боғлиқ барча масалаларни ҳал қилар эди. ВКП(б) ва совет давлати юқори органлари кўрсатмалари бўйича маҳаллий партия ва совет органлари қулоқ хўжаликларини тугатиш ва сургун қилиш бўйича амалий ишларга киришадилар. Қулоқларни синф сифатида тугатиш бу пайтга келиб шиддатли, ҳужумкор тус олди. 1931 йилда Ўрта Осиё бўйича 6785 оила (33081 киши) сургун қилинди. Умуман, 1931 йилда СССР бўйича 265795 оила (1243860 киши) сургун қилинди [3;43].

1931 йил кузида иттифоқ миқёсидаги қулоқ қилиш бўйича “оммавий кампания” якунланди. Бироқ СССРнинг айрим минтақаларида, жум-

ладан, Ўрта Осиё республикаларида қулоқ қилиш кейинги йилларда ҳам амалга оширилди.

ВКП(б) МК Сиёсий бюроси 1932 йил 4 майда "1932 йилда қулоқларни сургун қилиш режаси ҳақида"ги масалани кўриб чиқиб, жорий йилда 38300 қулоқ оиласини (жумладан, 7000 оилани Ўрта Осиё республикаларидан) сургун қилиш ҳақида қарор қабул қилган. СССР Халқ Комиссарлари Совети 1932 йил 7 майда иттифоқнинг турли районларидан 38 минг қулоқ оиласини сургун қилиш ҳақида қарор чиқаради. Бироқ ВКП(б) МК Сиёсий бюроси 16 майда юқоридаги қарорларни бекор қилади ва ОГПУга қишлоқлардаги алоҳида аксилинқилобий унсурларни якка ҳолда бирма-бир қамоққа олишни тавсия этади. Лекин Ўрта Осиё бюросининг 1932 йил 19 майдаги сўрови бўйича, истисно тариқасида, Ўрта Осиё республикаларидан 7000 қулоқ оиласини минтақа ичида ички сургун қилишга рухсат берилади [8;544-545].

Шу тариқа 1930-1932 йилларда СССРда 587,5 минг оила қулоқ қилинди. Тадқиқотчи Н.А.Ивницкий ҳисоб-китобига кўра, 1931 йил охирларида СССРда қулоқ хўжаликлари 1929 йилдаги кўрсаткичдан 7 мартага қисқарган ва 150 мингтани ташкил этган. 1933 йилда эса мамлакатда 50 минг атрофида "қулоқ даражасидаги" хўжаликлар рўйхатга олинган [9;296].

1933 йил 20 апрелда СССР ХКС № 775/146 сс сонли "ОГПУнинг меҳнат манзилгоҳларини ташкил этиш ҳақида" қарор қабул қилади. Бу қарор асосида СССРда қулоқ қилиш операциясининг учинчи этапи бошланди. 1933 йил охирига келиб мамлакат бўйича 54600 "қулоқ хўжалиги" ва 133400 якка деҳқон хўжаликлари бошлиқлари "ғалла тайёрлашдаги саботаж учун" 3 йилдан 5 йилгача муддатга сургун қилинди. Бунга кўра, 1933 йилда 188000 деҳқон хўжалиги қатағон қилинган [2;65].

Оммавий қулоқ қилишнинг учинчи этапида – 1933-1940 йилларда 212630 деҳқон хўжалиги қувғин қилинди.

СССРда қулоқ қилишнинг охирги – тўртинчи этапи 1945-1952 йилларда амалга оширилди. Бу даврда Латвия, Литва, Эстония, Молдавия, Белоруссия ва Ўрта Осиёдан 67217 хўжалик қулоқ қилинди [2;66]. Ўрта Осиёдан тугатилган хўжаликлар якка ҳолда тугатилган хўжаликлар бўлиб, улар, асосан, Сибирга сургун қилинган. Нисбатан кенг кўламдаги қулоқ қилиш бу даврда, асосан, Болтиқбўйи республикаларида амалга оширилди.

Хуллас, кенг миқёсдаги хилма-хил архив ҳужжатлари ва манбаларни таҳлил қилиш, умумлаштириш асосида хулоса чиқариш мумкинки, 1930 йилдан 1952 йилга қадар совет иттифоқида 867407 деҳқон хўжалиги "қулоқ хўжалиги" сифатида қатағон қилинган. Қулоқ қилиш жараёнида, партия ва совет ҳукуматининг қатағон сиёсатини амалга оширишда ОГПУ органлари шафқатсизларча ҳал қилувчи роль ўйнади. ОГПУнинг жазо фаолияти қулоқ оилаларини сургун қилишда янада аниқ ва тўла намоён бўлди.

АДАБИЁТЛАР:

1. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х томах. Т.3. 1930-1934 гг. Кн. 1. 1930-1931 гг. / Под ред. А.Береловича, В.Данилова. – М.: РОССПЭН, 2003

2. Шашков В.Я. Раскулачивание в СССР и судьбы спецпереселенцев. 1930-1954 гг. – Мурманск, 1996

3. Ивницкий Н.А. Судьба раскулаченных в СССР. – М.: Собрание, 2004

4. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы в 5 томах. / Под ред. В.Данилова, Р.Маннинг, Л.Виолы. Т.2. Ноябрь 1929-декабрь 1930 г. / Отв. ред. Н. Ивницкий. – М.: РОССПЭН, 2000

5. История Сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7-ми томах. Т.5. Спецпереселенцы в СССР. / Отв. ред. и сост. Т.В.Царевская-Дякина. – М.: РОССПЭН, 2004

6. Трагедия среднеазиатского кишлака: коллективизация, раскулачивание, ссылка. 1929-1955 гг. Документы и материалы. В 3-х томах. / Сост.: Р.Т.Шамсутдинов, Б.М.Расулов; под ред. Д.А.Алимовой. Т. 1. – Т.: Шарк, 2006

7. Трифонов И.Я. Ликвидация эксплуататорских классов в СССР. – М.: Политиздат, 1975

8. Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение. 1930-1940. В 2 кн. Кн.1. / Отв. ред. Н.Н.Покровский. – М.: РОССПЭН, 2005

9. Ивницкий Н.А. Классовая борьба в деревне и ликвидация кулачества как класса (1929-1932 гг.). – М.: Наука, 1972

Андижон давлат университети,
2010 йил 15 мартда қабул қилинган.
(Тақризчи: проф. И.Алимов)